

Нормативно-правове регулювання контррозвідувального забезпечення Сил територіальної оборони Збройних сил України на сучасному етапі

Піцун Ігор Дмитрович

Опубліковано	Секція	УДК
09.10.2024	Право	355.45:351.88(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13908701>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Становлення угруповання територіальної оборони в Україні розпочалося у 1993 році, пройшло нелегкий шлях та продовжує розвиватись у період повномасштабної війни, що є критично важливим для гарантій національної безпеки. Мета дослідження полягає в аналізі нормативно-правового регулювання контррозвідувального забезпечення Сил територіальної оборони Збройних сил України та проблеми його функціонування. Для досягнення поставленої мети було застосовано низку методів: критичний аналіз використовувався для оцінки відповідності наукових статей та публікацій темі дослідження; контент-аналіз сприяв систематизації інформації за основними поняттями та категоріями; якісний аналіз забезпечив детальне опрацювання текстового матеріалу; метод правового аналізу застосовувався для вивчення законодавчих актів, що регулюють контррозвідувальну діяльність Сил територіальної оборони Збройних сил України, з метою визначення ключових принципів і вимог у цій сфері. У результаті дослідження встановлено, що Сили територіальної оборони Збройних сил України є складовою частиною військової структури, головними функціями яких є оборона держави, захист суверенітету, участь у бойових діях, що включає військові, цивільні та спеціальні заходи у мирний час та у період правового режиму воєнного стану. Сили територіальної оборони Збройних сил України також забезпечують громадський порядок і безпеку, гарантують національну безпеку та охорону державного кордону, борються з тероризмом, незаконними збройними формуваннями та ліквідують їх. У дослідженні також відзначено, що Сили територіальної оборони Збройних сил України борються з промисловим і військовим шпигунством та допомагають захищати ці об'єкти від ворожих посягань. Під час російського вторгнення військовослужбовці Сил територіальної оборони Збройних сил України брали участь у контрдиверсійних операціях.

Однак контрдиверсійна діяльність відбувається виключно у взаємодії з СБУ та Державною прикордонною службою. Наразі основним способом її реалізації Силами територіальної оборони ЗСУ є оперативно-розшукова діяльність, як це передбачено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Основним завданням контррозвідувальної діяльності є збір, аналіз та використання інформації про розвідувальну, терористичну та іншу активність.

У висновку статті надано рекомендації щодо розвитку контррозвідальної діяльності Сил територіальної оборони України, зважаючи на складність, принципи та вдосконалення законодавства цієї галузі.

Ключові слова: російська агресія, національна безпека, силові структури, територіальна оборона, військове формування.

Legal and Regulatory Framework for Counterintelligence Support of the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine at the Present Stage

Abstract. The formation of the territorial defence grouping in Ukraine began in 1993, has gone through a difficult path and continues to develop during a full-scale war, which is critical for guaranteeing national security. The study aims to analyse the legal and regulatory framework for counterintelligence support of the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine and the problems of its functioning. To achieve this goal, several methods were used: critical analysis was used to assess the relevance of scientific articles and publications to the research topic; content analysis helped to systematise information by key concepts and categories; qualitative analysis provided a detailed study of the textual material; the method of legal analysis was used to study the legislative acts regulating the counterintelligence activities of the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine in order to identify fundamental principles and requirements in this area. The study found that the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine is an integral part of the military structure, whose primary functions are the defence of the state, protection of sovereignty, and participation in hostilities, including military, civilian and special measures in peacetime and during the period of martial law. The Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine also ensure public order and security, guarantee national security and protection of the state border, fight terrorism and illegal armed groups and eliminate them. The study also notes that the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine fight industrial and military espionage and help protect these facilities from enemy attacks. During the Russian invasion, members of the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine took part in counter-sabotage operations.

However, counter-sabotage activities are carried out exclusively with the SSU and the State Border Guard Service. Currently, the Armed Forces Territorial Defence Forces carry out these activities mainly through operational and investigative activities, as provided for by the Law of Ukraine 'On Operational and Investigative Activities'. The main task of counterintelligence activities is to collect, analyse, and use information on intelligence, terrorist activities, and other activities.

The article concludes with recommendations for developing counterintelligence activities of the Territorial Defence Forces of Ukraine, considering the complexity, principles and improvement of the legislation in this area.

Keywords: Russian aggression, national security, power structures, territorial defence, military formation.

Вступ

З моменту проголошення незалежності України активно створюються та розвиваються спеціальні державні органи. Вони є невіддільною частиною сучасного державотворення і покликані гарантувати національну безпеку, що є одним із центральних завдань, на вирішення якого держава спрямовує значні ресурси та увагу. За своєю природою національна безпека є складним і багатограним явищем, яке потребує реалізації відповідних заходів у різних сферах та аспектах державного життя, зокрема у сфері оборони й безпеки.

Громадянське суспільство в Україні та світі стикається з новими викликами й бере на себе нові ролі та обов'язки у воєнний час. Ці виклики потребують глибокого аналізу та вивчення філософських та історичних аспектів, а також правових і психологічних чинників, що впливають на суспільство.

Розвиток контррозвідального забезпечення у Збройних силах України є важливим аспектом вивчення історії національної оборони та спеціальних формувань України. Створення Сил територіальної оборони України (СТО) відбулося у 2014 році, після початку збройного вторгнення Росії в Україну, але ця нова військова організація потребує дослідження та аналізу її історії, у тому числі контррозвідальної діяльності.

Це питання ще недостатньо вивчене вітчизняними авторами в контексті подій повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, що призвели до координації дій сил ТРО. Втім, окремі роботи торкалися питання структури, завдань та особливостей контррозвідальної діяльності сил ТРО. Наприклад, С. Сегеда та В. Маштаріл розглядали територіальну оборону України як феномен вітчизняної воєнної історії. Їхнє дослідження показало, що до 2022 року територіальний устрій буде фактором, що перешкоджатиме реалізації окупаційних планів Російської Федерації щодо України [1, с. 56].

О. Мальсінків звернувся до деталей організації та діяльності силових структур українських націоналістичних організацій. Він визначив основні етапи діяльності та методи роботи СБ ОУН, зокрема щодо участі жінок у розвідувальній мережі [2, с. 45].

Т. Жук дійшов висновку, що контррозвідка наразі посідає провідне місце в секторі безпеки, але її діяльність часто ведеться кулуарно з метою досягнення максимальної ефективності. Важливо розуміти, що сучасна контррозвідка в Україні досягла значного прогресу і перебуває на етапі становлення своїх можливостей, але організаційно-правова база її діяльності ще не завершена [3, с. 19].

Аналогічного висновку дійшов і В. Павленко, який зазначив, що забезпечення і захист національного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності є обов'язком органів державної влади, відіграють важливу роль у їхній діяльності і є актуальною проблемою сучасної міжнародної політики. З цієї причини дуже важливим аспектом безпеки є встановлення та реалізація захисних заходів [4, с. 67].

П. Щипанський та інші науковці сформулювали правові засади організації територіальної оборони України, зважаючи на історичні передумови та вивчаючи досвід сучасних держав-членів НАТО і ЄС та вітчизняний досвід України [5, с. 91].

С. Янюк розглядає контррозвідку як складник воєнної безпеки та територіальної оборони [6, с. 33]. У контексті національної оборони вагомим є розуміння та аналіз досвіду інших країн у регулюванні та гарантуванні безпеки на своїй території, особливо з погляду контррозвідки.

В умовах російської агресії та загроз глобальній безпеці ефективно функціонування систем контррозвідального забезпечення, особливо в умовах гібридної війни, має вагоме значення для підтримання національної безпеки та суверенітету України. У відповідь на очевидну російську агресію та сталий тиск гібридного типу Україна докладає помітних зусиль для забезпечення результативного функціонування своїх військових структур, зокрема Сил територіальної оборони.

Служба безпеки України (СБУ) є одним із провідних органів, відповідальних за контррозвідку. Нормативно-правові засади діяльності СБУ у сфері контррозвідального забезпечення відзначаються низкою законів, підзаконних нормативно-правових актів та внутрішніх правових документів, направлених на забезпечення ефективності та професіоналізму у цій сфері. Дослідження цієї проблеми є актуальним і вагомим як для наукової спільноти, так і для практичної роботи Сил оборони з удосконалення їхньої контррозвідальної діяльності.

Нормативно-правові акти, що регулюють контррозвідувальне забезпечення, визначають повноваження та порядок діяльності підрозділів Служби безпеки України (СБУ) в рамках Сил територіальної оборони. Вони також регламентують взаємодію СБУ з іншими правоохоронними та військовими органами, а також установлюють механізми контролю за виконанням контррозвідувальних завдань.

Серед ключових аспектів правового регулювання – визначення прав та обов'язків особового складу, застосування спеціальних технічних засобів для збору інформації, а також процедури реагування на потенційні загрози від внутрішніх і зовнішніх ворогів. Важливими є також положення, що стосуються етичних і правових аспектів контррозвідувальної діяльності, які забезпечують дотримання прав людини та міжнародних стандартів під час проведення операцій.

Аналіз та розуміння правової бази контррозвідувального забезпечення сил оборони є критично важливим для вдосконалення цієї сфери. Це дозволить забезпечити ефективне функціонування системи національної безпеки в умовах сучасних викликів і загроз, які стоять перед Україною. Залучення СБУ до виконання контррозвідувальної місії Сил територіальної оборони потребує детального розгляду, оскільки чинна нормативно-правова база та правові норми в цій сфері не завжди були такими ефективними, як очікувалося.

З огляду на це, метою дослідження є аналіз нормативно-правової бази контррозвідувального забезпечення Сил територіальної оборони, виявлення проблем у їхньому функціонуванні та вивчення можливостей для її вдосконалення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати особливості функціонування Сил територіальної оборони, зокрема нормативно-правову базу, що регулює контррозвідувальну діяльність.

2. Дослідити проблеми регулювання контррозвідувальної діяльності в умовах російської агресії.

Матеріали та методи. Дослідження ґрунтується на відповідних наукових працях та нормативно-правових актах з питань організації та здійснення контррозвідувальної діяльності Служби безпеки України щодо сил територіальної оборони. Основними джерелами аналізу є закони, які відіграють важливу роль у регулюванні сектору національної безпеки та оборони України. Особливу увагу приділено тим, що регулюють основні засади національної безпеки та контррозвідки, їхнім завданням, а також організації, функціям та повноваженням Сил територіальної оборони (рис 1).

В Україні проведення контррозвідувальних заходів регулюється рядом нормативно-правових актів. Зокрема, стаття 30 Конституції України [24] передбачає законно обґрунтовані методи проникнення до житла, що створює правову основу для таких дій.

Крім того, численні закони доповнюють цю базу, встановлюючи конкретні механізми та процедури для контррозвідувальної діяльності, огляду та затримання підозрюваних, а також боротьби з тероризмом. Серед них Закон України «Про запобігання корупції» [13], який визначає відповідальність за корупційні діяння; Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [14], що окреслює основні принципи боротьби з організованою злочинністю; Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [15], що визначає засади та механізми протидії терористичним загрозам. Ці законодавчі акти є важливими інструментами для правоохоронних органів і служби безпеки у виконанні їхніх обов'язків. Контррозвідувальна та оперативно-розшукова діяльність регламентується також Кримінальним кодексом України [26] та Кримінальним процесуальним кодексом України [27], які визначають порядок проведення розслідувань і дотримання прав людини. Важливу роль у контррозвідувальному забезпеченні Сил територіальної оборони відіграють Укази Президента України, зокрема Указ № 1860/2005 «Питання

служби безпеки України» [19], який уточнює завдання та функції служби; Указ № 256/2001 «Про впорядкування виготовлення, придбання та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку» [20], що регламентує використання технічних засобів; а також Указ № 1556/2005 «Про дотримання прав людини в оперативно-розшуковій діяльності» [21], який акцентує на дотриманні прав і свобод громадян під час проведення оперативних заходів. Усі ці документи формують правове підґрунтя для ефективної контррозвідувальної діяльності в Україні, враховуючи сучасні виклики безпеки.

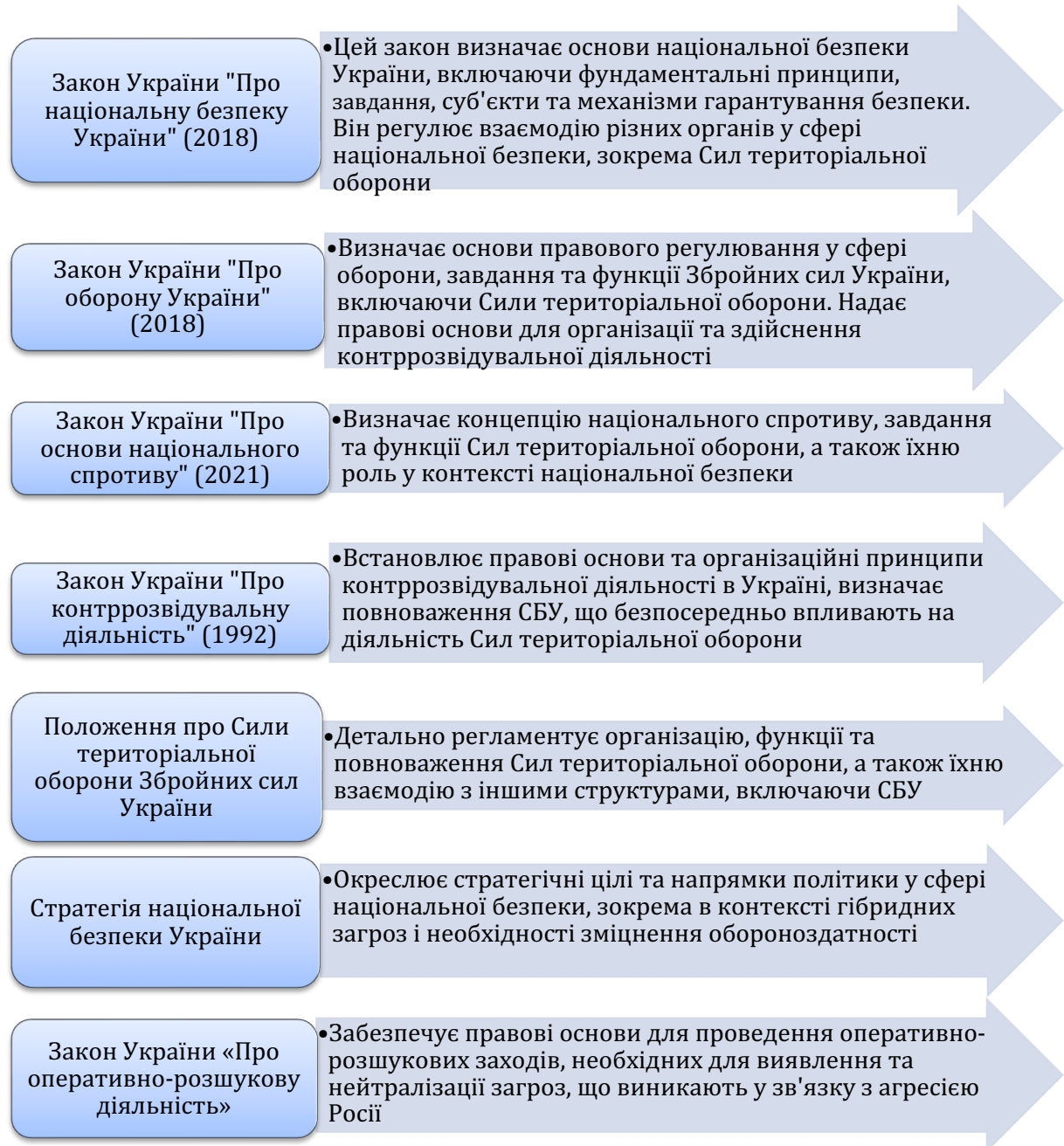

Рис. 1. Закони та підзаконні акти України, що регулюють роботу з контррозвідувальної діяльності Сил територіальної оборони

Джерело: узагальнено автором на основі [7–13].

Існує також Постанова № 736 від 19 жовтня 2016 року «Про затвердження типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію» Ради Міністрів України [24].

Найбільш актуальними з нових нормативно-правових актів є Розпорядження Кабінету Міністрів України № 328-р від 18 квітня 2023 року «Про затвердження Плану заходів з реалізації Стратегії національної безпеки» та Наказ Служби безпеки України № 440 від 12 серпня 2005 року «Звід відомостей, що становлять державну таємницю» [25].

Ці закони становлять засади контррозвідувального забезпечення Сил територіальної оборони та окреслюють їхні повноваження у цій галузі. Вони визначають основні напрями діяльності, роль у гарантуванні національної безпеки та принципи взаємодії з іншими правоохоронними органами та органами влади.

Для опрацювання та аналізу матеріалу використовувалися різні методи: за допомогою критичного аналізу оцінювалися наукові статті та публікації на предмет їхньої відповідності темі дослідження; контент-аналіз використовувався для систематизації інформації за ключовими поняттями та тематичними категоріями; якісний аналіз допоміг вивчити текстовий матеріал; метод правового аналізу використовувався для аналізу законодавства, що регулює контррозвідувальне забезпечення діяльності Сил територіальної оборони з метою виявлення основних принципів та вимог у цій сфері діяльності.

Метою дослідження було узагальнення та систематизація теоретичних підходів до правового регулювання контррозвідувального забезпечення Сил територіальної оборони, визначення логіки правового регулювання та виявлення логічних зв'язків у відповідному законодавстві. Використана методологія дає змогу отримати комплексне уявлення про нормативно-правову базу контррозвідувального забезпечення Сил територіальної оборони України з акцентом на важливості її адаптації до нових викликів національної безпеки.

Результати

Сучасний етап розвитку України як держави відрізняється складним політичним та економічним становищем. Виклики, пов'язані з атрибутами соціально-економічної та політичної ситуації у світі, відбиваються на характері та якості безпекового оточення, у якому Україні варто будувати інноваційну систему власних суспільних і міжнародних відносин.

Сили територіальної оборони України, як окремий підрозділ Збройних Сил України, діють відповідно до прийнятого у 2022 році Закону «Про засади здійснення державного спротиву». Закон передбачає, що Сили територіальної оборони можуть виконувати як специфічні ар'єргардні функції, так і «своєчасне реагування під час здійснення заходів із захисту території та населення в певній місцевості», що підлягає широкому тлумаченню [9].

У 1999 році Президент України Леонід Кучма видав указ про створення Сил територіальної оборони, який, хоча і був уведений у дію у 2000 році, але став лише рудиментарною реструктуризацією внутрішньої оборонної системи СРСР. Згодом війська територіальної оборони кілька разів реформувалися, але основний принцип підтримання порядку в тилу залишався незмінним [1, с. 58].

Однак коли у 2014 році на сході України почалася війна, у результаті якої утворилися так звані Донецька та Луганська Народні Республіки, Генеральний штаб Збройних сил України прийняв рішення про створення батальйонів територіальної оборони в кожній області, які мали виконувати функції «цивільної поліції». Незабаром ці батальйони були розгорнуті в зоні АТО через брак підготованого військового персоналу [1, с. 90].

У 2015 році начальник Генерального штабу О.Мженко реформував Сили територіальної оборони й реорганізував їх у загони самооборони. Крім того, відсутність узгодженої доктрини для новостворених підрозділів призвела до ще однієї зміни: Україна припинила формувати загони самооборони й почала – бригади територіальної оборони. Згодом було подано ще декілька законодавчих ініціатив, але жодна з них не отримала достатньої підтримки від військових експертів та парламентарів. Наприклад, один із законопроектів передбачав створення цивільного військового командування для управління Силами територіальної оборони. Однак оборонна політика залишалася у віданні військових. Було запропоновано ще кілька законопроектів, але лише 01 січня 2022 року набув чинності закон про територіальну оборону – Закон «Про основи національного спротиву» [9]. Експерти з питань права та оборони вважають Закон «Про оборону України» [8] досить збалансованим, особливо порівняно з певними первинними законодавчими ініціативами у галузі оборони. Сили територіальної оборони стали самостійним видом Збройних сил України і є центральним органом та рушійною силою процесу територіальної оборони. Військовий компонент Сил територіальної оборони складається з командування, регіональних командувань та бригад/батальйонів у кожній області/районі. До складу Сил територіальної оборони також входять резервісти, які проходять службу за сумісництвом. Однак у складі Сил територіальної оборони є також солдати-добровольці, які формують Рух національного спротиву [2, с. 60]. Проаналізувавши створення Сил територіальної оборони, варто виділити основні принципи побудови системи функціонування цього угруповання (рис. 2).

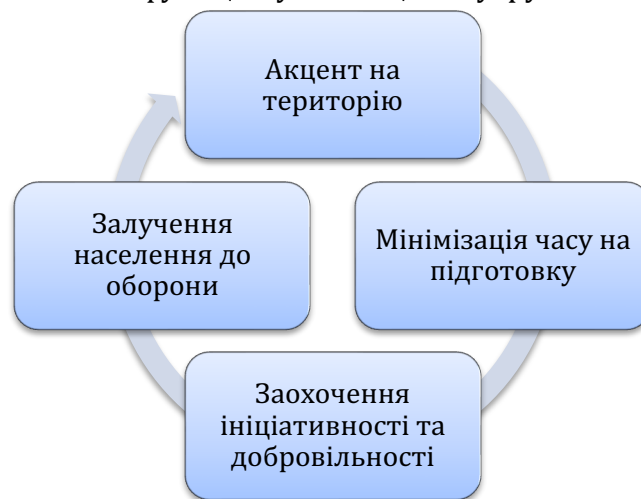

Рис. 2. Основні принципи побудови системи територіальної оборони України
Джерело: авторська розробка за джерелом [5].

У період дії воєнного стану на території України основними завданнями Сил територіальної оборони є:

- захист та охорона державного кордону;
- забезпечення функціонування органів державного управління та військового командування;
- захист та охорона об'єктів критичної інфраструктури;
- боротьба зі збройними силами противника та іншими нелегальними формуваннями;
- підтримка правового режиму воєнного стану [3, с. 26].

Коли 24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, Сили територіальної оборони відіграли ключову роль у зриві її початкових планів. Військово-політичне керівництво України спростило процедуру вступу до ЗТО, дозволивши громадянам приєднатися до них, просто надавши посвідчення особи. Це дозволило близько 50 000 українців записатись до кінця дня 26 лютого 2022 року; до

травня 2022 року близько 110 000 приєдналися до ССО. Крім того, близько 70 000 українців були членами 700 добровольчих територіальних підрозділів, передбачених Законом «Про основи державного спротиву» як цивільні та військові компоненти системи територіальної оборони. Як правило, перші підрозділи ДТО змогли приєднатися до опору через три-чотири години після початку повномасштабної війни [5, с. 93].

Від самого початку СТО виконували всі функції, передбачені законодавством. Однак, якщо тилові бригади та батальйони здійснювали переважно правоохоронну діяльність, то підрозділи ДУК ПС у прикордонних районах брали участь у бойових діях високої інтенсивності, доповнюючи інші підрозділи української армії в боях у Київській, Чернігівській, Харківській, Маріупольській, Сумській, Луганській, Донецькій, Запорізькій та Миколаївській областях [5, с. 94].

Під час вторгнення підрозділи СТО займалися збором розвідувальної інформації, протидією диверсіям противника та знищенням логістичних колон і важкої техніки, що залишилися. Опір контррозвідки у кількох містах України змусив росіян відвернути ресурси, необхідні для подальшого наступу.

Контррозвідувальні операції в Україні проводяться в умовах відкритого суспільства і з певним ступенем прозорості. Основним методом контррозвідки є проведення оперативно-розшукових заходів, які регулюються Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Ці заходи спрямовані на захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, а також національного суверенітету і територіальної цілісності України від злочинних посягань [3, с. 29].

Відповідно до Закону [8], контррозвідувальні органи, у тому числі Сили територіальної оборони, уповноважені здійснювати низку заходів. До них належать оперативно-розшукові дії з використанням технічних засобів, проведення контррозвідувальних заходів з метою виявлення загроз та документування злочинних діянь, які можуть загрожувати національній безпеці. Використання зашифрованих документів та збір інформації про діяльність компаній та фізичних осіб також є ключовими елементами цих заходів.

Вивчення нормативно-правової бази контррозвідувальної діяльності в Україні показало необхідність законодавчого визначення термінів, пов'язаних із ризиками національній безпеці.

Ризики національній безпеці – це потенційна можливість реалізації загроз, які мають негативні наслідки для держави. Управління такими ризиками вимагає прийняття рішень на адміністративному рівні для оцінки та керування загрозою.

Основним завданням контррозвідки є збір, аналіз та використання інформації про розвідувальну та терористичну діяльність, яка загрожує Україні. Це також включає розробку заходів щодо запобігання та нейтралізації таких небезпек, які можуть вплинути на національні інтереси, суспільство та права громадян.

Натепер основний напрямок контррозвідувальної діяльності Сил територіальної оборони Збройних Сил України полягає у здійсненні оперативно-розшукових заходів, перелік яких визначається відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [13]. Це єдине знаряддя для досягнення поставлених цілей, яке відображає основні принципи роботи спеціально уповноважених державних органів, що здійснюють контррозвідувальну діяльність. Відповідна мета закріплена в Конституції України та базується на цінностях, пов'язаних із захистом основних інтересів і прав громадян та народів. Контррозвідувальна діяльність і оперативно-розшукові заходи в цій системі виконуються з метою охорони життя, здоров'я, прав і свобод людини, а також державного суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності України від злочинних загроз [2, с. 60].

Однак, діяльність військ територіальної оборони стикається з низкою проблем, представлених у табл. 1, що пов'язані з нормативно-правовим контролем,

функціональною взаємодією з іншими органами та забезпеченням ефективної координації контррозвідувальних операцій.

Таблиця 1

Проблеми нормативно-правового регулювання

Проблема	Опис
Неврегульованість функцій та повноважень Сил територіальної оборони	Війська територіальної оборони діють відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» (№ 1702-IX), який визначає завдання охорони громадського порядку, але не дає чіткого регламенту контррозвідувальних дій. Цей закон лише встановлює загальні принципи територіальної оборони, але не конкретизує деталі повноважень щодо оперативно-розшукової діяльності
Відсутність ясної координації між правоохоронними органами	Контррозвідувальну діяльність реалізують спеціально уповноважені державні органи, зокрема СБУ, Національна поліція та інші, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст.2135-XII). Проте роль Сил територіальної оборони у здійсненні таких заходів обмежена, оскільки ключові повноваження зосереджені в інших відомствах. Це призводить до поганої інтеграції та обміну інформацією між Силами територіальної оборони та СБУ
Недостатнє законодавче регулювання контррозвідувальної діяльності в умовах активних бойових дій	Відповідно до Закону України «Про оборону України» (№ 1932-XII) та Закону України «Положення про воєнний стан» (№ 389-VIII) територіальна оборона здійснюється у взаємодії з іншими країнами. Проте в законі немає деталей щодо проведення контррозвідувальних операцій у зоні бойових дій. Це створює недоліки правового регулювання та ускладнює роботу в умовах активних бойових дій
Доступ до інформації обмежено	Сили територіальної оборони не мають власних інформаційних структур і покладаються на дані, отримані від інших відомств, таких як СБУ та Головне управління розвідки Міністерства оборони України. Це обмежує здатність Сил територіальної оборони своєчасно виявляти загрози, що негативно впливає на ефективність контррозвідувальних дій

Джерело: розроблено автором на основі аналізу джерела [5].

З даних табл. 1, можемо сказати, що у Законі України «Про основи національного спротиву» не врегульовано функції та повноваження Сил територіальної оборони, що призводить до відсутності чітких інструкцій особового складу у контррозвідувальній діяльності, також не зазначається чітка координація між силовими структурами, а саме між СБУ і Національною поліцією, що зумовлює обмеженість інтеграції Сил територіальної оборони в структуру національної безпеки; обмежений доступ до інформації, оскільки сили територіальної оборони залежать від даних, отриманих від інших органів, погіршує їхню здатність своєчасно реагувати на загрози. Усі ці фактори вказують на необхідність удосконалення нормативно-правової бази та підвищення ефективності взаємодії між різними структурами для гарантування національної безпеки.

Проте, окрім правових проблем дослідники виділяють ще й інституційні, які відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Інституційні проблеми Сил територіальної оборони	
Проблема	Опис
Недостатнє фінансування, матеріально-технічне забезпечення	Хоча Сили територіальної оборони відіграють важливу роль у системі національної безпеки, їхнє матеріально-технічне забезпечення залишається недостатнім. Йдеться про можливість проведення оперативно-розшукових дій, у тому числі із застосуванням спеціальних технічних засобів спостереження та збору інформації
Відсутність чіткого розподілу повноважень між різними органами	Сили територіальної оборони часто опиняються в складних ситуаціях, якщо їхня роль у взаємодії з іншими військовими організаціями не чітко визначена. Наприклад, проведення контррозвідувальних операцій у координації з українськими спецслужбами та військовими може призвести до дублювання функцій та поганої координації дій
Питання професійного навчання	Сили територіальної оборони в основному формуються з резервістів та добровольців, які не завжди мають необхідну підготовку для виконання контррозвідувальних функцій

Джерело: розроблено автором на основі аналізу джерела [5].

Аналіз інституційних проблем указує на те, що недостатнє технічне забезпечення Сил територіальної оборони негативно впливає на їхню ефективність, що може призводити до пропуску важливих загроз. Нечіткий розподіл повноважень між різними структурами викликає дублювання функцій, що, своєю чергою, призводить до виникнення конфліктних ситуацій та ускладнює реалізацію завдань. Крім того, невідповідність рівня підготовки особового складу вимогам контррозвідувальної діяльності ставить під загрозу безпеку проведення операцій та загальну ефективність сил оборони.

З даних таблиці 2 можна побачити, що діяльність Сил територіальної оборони Збройних Сил України в умовах російсько-української війни має життєво важливе значення для гарантування національної безпеки та територіальної цілісності держави. Проте проблеми з державно-правовим регулюванням, відсутність чіткої координації з іншими правоохоронними органами, недостатнє матеріально-технічне забезпечення значно знизили їхню ефективність, особливо у сфері контррозвідки.

Необхідно внести зміни до чинного законодавства, що регулює діяльність Сил територіальної оборони, зокрема щодо їхніх повноважень у сфері контррозвідки, а також покращити координацію між різними правоохоронними органами. Крім того, слід звернути увагу на відповідну підготовку персоналу та фінансування для здійснення оперативно-розшукових заходів. Така модернізація дозволить Силам територіальної оборони ефективніше виконувати покладене на них завдання із забезпечення державного суверенітету та безпеки українського народу.

Висновки

Дослідження показало, що Сили територіальної оборони Збройних Сил України є важливим військовим формуванням, основним завданням якого є забезпечення захисту життя, прав, свобод і законних інтересів громадян та оборона держави від зовнішніх загроз. Крім того, ці сили активно співпрацюють з іншими правоохоронними органами з питань національної безпеки, боротьби з тероризмом та охорони кордонів.

На сьогодні основним напрямом контррозвідувальної діяльності сил територіальної оборони Збройних Сил України є проведення оперативно-розшукових заходів, які регулюються Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Це основний інструмент досягнення поставлених цілей і керівних принципів для спеціально уповноважених державних органів, що здійснюють контррозвідувальну діяльність. Зазначена мета закріплена в Конституції України й орієнтована на захист прав і свобод громадян, а також на забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України від злочинних посягань. Діяльність сил територіальної оборони з проведення контррозвідувальних операцій ґрунтується на загальних принципах, таких як законність, дотримання прав людини та громадянина та взаємодія з іншими державними органами; а також на специфічних принципах, таких як конфіденційність, таємність та проактивність.

Однією з основних проблем є те, що принципи та засоби контррозвідки чітко не визначені у чинному військовому законодавстві про територіальну оборону. Це ускладнює виконання завдань, пов'язаних із захистом від зовнішніх загроз. У Законі України «Про основи національного спротиву» не регулюються функції та повноваження Сил територіальної оборони, що призводить до відсутності чітких інструкцій для особового складу в контррозвідувальній діяльності. Також в законі не прописується координація між силовими структурами, зокрема між Службою безпеки України (СБУ) та Національною поліцією, що обмежує інтеграцію Сил територіальної оборони в загальну структуру національної безпеки. Додатково обмежений доступ до інформації, оскільки ці сили залежать від даних, отриманих від інших органів, погіршує їхню здатність оперативно реагувати на загрози.

Усі ці фактори вказують на необхідність вдосконалення нормативно-правової бази та підвищення ефективності взаємодії між різними структурами для гарантування національної безпеки.

Аналіз інституційних проблем також показав, що без належного технічного забезпечення Сили територіальної оборони мають знижену ефективність, що може призвести до пропуску важливих загроз. Відсутність чіткого розподілу повноважень між органами дублює функції, що сприяє виникненню конфліктних ситуацій і ускладнює виконання завдань. Крім того, невідповідність між рівнем підготовки особового складу

та вимогами контррозвідувальної діяльності загрожує безпеці операцій і загальній ефективності сил оборони.

Нормативно-правова база України у сфері контррозвідувальної діяльності Сил територіальної оборони потребує подальшої модернізації. Це включає внесення змін до чинного законодавства та можливість використання можливостей Служби безпеки України для координації такої діяльності.

Ці рекомендації підкреслюють необхідність створення ефективної системи контррозвідки в Україні, що сприятиме захисту національної безпеки та територіальної цілісності.

Перспективними напрямками подальших досліджень є порівняльний аналіз національного законодавства у сфері контррозвідки з метою виявлення кращих практик та дослідження ефективності наявних контррозвідувальних заходів, що здійснюються Силами територіальної оборони.

Список використаних джерел

1. Сегед С., Маштаріл В. Територіальна оборона України: історичний огляд та сучасний контекст. *Військова історія*. 2022. Т. 2, № 4. С. 56–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.148>.
2. Мальсінків О. Організація та діяльність силових структур ОУН: розвідувальні аспекти. *Український військовий вісник*. 2021. Т. 3, № 5. С. 45–63.
3. Жук Т. Контррозвідувальні служби України: теоретичні основи та сучасні практики. *Безпека і оборона*. 2020. Т. 1, № 2. С. 19–35. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.4.18>.
4. Павленко В. Забезпечення національного суверенітету та міжнародна політика: контексти сучасності. *Геополітика і стратегія*. 2021. Т. 1, № 6. С. 67–82. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/7>.
5. Шипанський П. Правові основи організації територіальної оборони: український і міжнародний досвід. *Військово-правовий журнал*. 2023. Т. 4, № 3. С. 91–105. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-2-69/122-126>.
6. Янюк С. Контррозвідка та військова безпека: роль у територіальній обороні. *Оборонна політика*. 2022. Т. 2, № 5. С. 33–49. DOI: <https://doi.org/10.33287/101913>.
7. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 03.08.2024).
8. Закон України «Про оборону України» № 1932-XII від 21 вересня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 03.08.2024).
9. Закон України «Про основи національного спротиву» № 1702-IX від 30 листопада 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 03.08.2024).
10. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 25 грудня 1992 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 03.08.2024).
11. Положення про Сили територіальної оборони Збройних сил України від 22 березня 2021 року. Міністерство оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2021-п#Text> (дата звернення: 03.08.2024).
12. Стратегія національної безпеки України від 14 вересня 2021 року. Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-39643> (дата звернення: 03.08.2024).
13. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 03.08.2024).

14. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення: 03.08.2024).
15. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 03.08.2024).
16. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр> (дата звернення: 03.08.2024).
17. Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 24 червня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1409-18> (дата звернення: 03.08.2024).
18. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території та правовий режим на ній» від 15 квітня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 03.08.2024).
19. Указ Президента України № 1860/2005 «Питання служби безпеки України» від 27 грудня 2005 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/18602005-4149> (дата звернення: 03.08.2024).
20. Указ Президента України № 256/2001 «Про впорядкування виготовлення, придбання та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку» від 14 березня 2001 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2562001-4398> (дата звернення: 03.08.2024).
21. Указ Президента України № 1556/2005 «Про дотримання прав людини в оперативно-розшуковій діяльності» від 18 листопада 2005 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/15562005-2995> (дата звернення: 03.08.2024).
22. Постанова Кабінету Міністрів України № 736 «Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію» від 19 жовтня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2016-п> (дата звернення: 03.08.2024).
23. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 328-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії забезпечення державної безпеки» від 18 квітня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328-2023-р> (дата звернення: 03.08.2024).
24. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.08.2024).
25. Стратегія національної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2021 року № 392/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922021-35037> (дата звернення: 03.08.2024).
26. Кримінальний кодекс України. Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.08.2024).
27. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 03.08.2024).